

===== *Medgyesi Konstantin* =====

/// „...itt van a nyakunkon”

Grósz Károly és Nagy Imre

Grósz Károly, ahogy arról a későbbiek nyilatkozott, az 1956 előtti években és 1956 októberében „hitt” Nagy Imrében. Az 1980-as évek második felétől egészen haláláig azonban az akkor már több mint három évtizede halott Nagy Imre ádáz kritikusrává vált. El akarta volna játszani azt a nem túl hálás történelmi szerepet, miszerint ő majd leleplezi a mártírhalált vállaló néhai miniszterelnök bűneit. Grósz kommunikációjában markánsan eltért a késő Kádár-kor kommunista szereplőitől; érthetőbben, világosabban, lényegre törőbben beszélt, ideológiai béklyóktól mentesebben volt képes megszólalni. Az 1990-es években adott visszaemlékező interjúiban őszintének tűnő módon szólt a múlt jelenségeiről. Az újságírók, akikkel akkoriban találkozott a bukott, súlyos betegséggel küzdő utolsó főtiszt, szinte egybehangozóan állítják: Grósz nem beszélt mellé, a közelgő halál árnyékában sem menekült semmilyen kényes kérdés elől.¹ Szavai mögött alig-alig érzékelhető indulat, harag, gyűlölet. Egy kivétel van: Nagy Imre. Neki nem tudott megbocsátani, őt nem tudta „elengedni” – ha róla volt szó, a szuggesztíven és őszintén kommunikáló Grósz nem tudta elfojtani indulatait. A Nagy Imre-ügyet érintő megszólalásaiban a lelki frusztráció paneljei egyértelműen azonosíthatóak; a pragmatikus politikuson, a szenvtelenül érvelő kommunikátoron úrrá lesznek a negatív érzései. De miért éppen Nagy Imre? E tanulmányban arra törekszünk, hogy e különös lelki és politikai jelenségnek a szerteágazó összefüggéseit megvizsgáljuk.

== Hit Nagy Imrében és a „borsodi Nagy Imrében”: adalékok egy árulás természetrajzához

Grósz 1945-ben Miskolcon 15 esztendősen lépett be a Magyar Kommunista Pártba. Ifjú aktivistaként nyilván – ha máshonnan nem, a sajtóból – ismerte a koalíciós évek baloldali politikusainak nevét, így a földművelésügyi és belügyminiszter, illetve országgyűlési elnök Nagy Imréről is hallhatott. A fiatal Grósz 1950-ben a párt Észak-

¹ = Bartus, 2020; Franka, 2020; Juszt, 2020.

Magyarországról Budapestre vezényelte. Néhány hónapig az Akadémia utcai központi MDP-székházban dolgozott mint politikai munkatárs – ekkoriban merő véletlenségből akár össze is futhatott a pártszékházban Nagy Imrével, aki a Központi Vezetőség tagja s 1950 kora nyarától az Adminisztratív Osztály vezetője volt. 1953 nyarán Nagy Imre miniszterelnök lett, Grósz Károly ekkor a Magyar Néphadsereg főhadnagyaként szolgált. Később Grósz úgy emlékezett, a Nagy Imre-program „*nagy élmény*” volt a számára, de arról is beszélt, hogy a hadseregben ellentmondásosan fogadták az „új szakasz” politikáját – akadt, aki a mezőgazdaság lehetőségeinek bővülését várta, de előfordult olyan tiszt is, aki „hibásnak” tartotta a fordulatot.² Az 1992-ben adott életút-interjúban Grósz „*nagyon rokonszenvesnek*” nevezte a Nagy Imre nevéhez kötődő 1953-as programot.³

1954 novemberében Grósz Károlyt leszerelték, és visszahelyezték pártmunkásnak Miskolcra, s nem sokkal később a megyei pártbizottság agitációs és propaganda osztályának vezetője lett. Évtizedekkel később úgy emlékezett, az apparátusba visszakérülve azonnal szembesült azzal, hogy az 1950-es évek első esztendeiben „*nagyon sok hiba*”⁴ történt. Az agitációs munka részeként járt a diósgyőri gyárakban, és azt tapasztalta, hogy a hivatalos propaganda és a valóság között „*óriási differencia*”⁵ van. Nagy Imre 1955-ös leváltása összezavarta, úgy érezte, „*valami itt nem stimmel*”.⁶ A kialakult helyzet „*megrázkódtatást*”⁷ okozott a számára. Elbizonytalanodott. 1956 tavaszán eljutott addig a pontig, hogy azon töprengett, kilép a pártból. A depresszív hangulatot fokozták benne a Rajk-perről nyilvánosságra került információk. Demonstratív és identitáskereső szándékkal 1956. október 6-án Grósz részt vett Rajk László budapesti temetésén. Háromszázötvenezer ember emlékezett meg azon a napon Rajk Lászlóról. A temetés jelentőségteljes aktusa volt, amikor Nagy Imre részvétét nyilvánította az özvegynek, Rajk Júliának.⁸

A Kerepesi úti temetőben 1956. október 6-án egy helyen és egy időben tartózkodott Nagy Imre és Grósz Károly – sok tíz ezer másik ember jelenlétében persze. Nagy Imre a Rajk-temetésen való megjelenésével „*láthatóan*”⁹ visszatért a közéletbe. Grósz a temetésről való hazaúton viszont lelkileg összetörve eldöntötte, hogy kivonul a politikából; úgy határozott, eredeti szakmájában, nyomdászként fog dolgozni a jövőben: „*arra a következtetésre jutottam, hogy ez a párt nem lehet az enyém, ahol ilyen dolgok meghonosodhattak*”¹⁰ – emlékezett harminc év múltán az 1956. október

2 == Bokor, 1995: 12.

3 == Vitézy, 1992: 8.

4 == Grósz, 1987: 150.

5 == Bokor, 1995: 13.

6 == Grósz, 1987: 150.

7 == Uo. 153.

8 == Pető, 2020: 183.

9 == Uo. 184.

10 == Grósz, 1987: 153.

6-i eseményeknek a rá gyakorolt hatásáról. Eltökélte, hogy szakít az apparatcsikélettel. Ennek a radikális irányváltási szándéknak is betudható, hogy október 13-án felszólalt a borsodi pártaktíván, ahol kifejtette, nem ért egyet azzal, ahogyan a korábbi hónapokban az MDP Nagy Imre személyét kezelte.¹¹ E tanácskozáson Grósz azt is követelte, hogy „egy párttag bárhol kifejthesse véleményét a párt határozataival szemben, ha azzal nem ért egyet”.¹²

A fiatalembert magával ragadta a forradalmat megelőző eufória, ebből fakadóan egyelőre (tudjuk jól, végül 33 évig) nem lépett ki a politikából. Ekkor még közvetlen főnökénél, Földvári Rudolfnál, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártbizottság reformpárti első titkáránál is elkötelezettebben volt a változások híve. Földvári 1953 júniusában részt vett azon a moszkvai tárgyaláson, amin Lavrentyij Berija megalázó módon teremtette le Rákosi Mátyást a korábbi évek katasztrófális politikája miatt – s ekkor született döntés arról is, hogy Nagy Imre lesz az új miniszterelnök. Földvári fültanúja volt az elhangzottaknak,¹³ s ennek az élménynek is betudható, hogy a későbbi hónapokban, években is Nagy Imre támogatója lett; igaz, azonkívül, hogy Földvári tagja volt a Központi Vezetőségnek, és a kv-üléseken találkozhattak, nem volt közöttük érdemi politikai nexus.¹⁴ Mindennek azért van jelentősége, mert az 1956-os forradalomban vállalt miskolci szerepe miatt Földvárit a kádárista propaganda majd „kis Nagy Imrének”,¹⁵ a „borsodi Nagy Imrének” bélyegezte. Grósz Károly és Földvári Rudolf között 1956. november 4. előtt kiegyensúlyozott munkakapcsolat volt. Grósz 1990-es évekbeli visszaemlékező interjúiból kitetszik: beosztottként tisztelettel viszonyult a nála kilenc évvel idősebb első titkárhoz, akire mint tapasztalt munkásmozgalmi harcosra tekintett, egyfajta „vagány báty”-karaktert látott benne. A rendszerváltozás utáni visszaemlékezésében arról beszél Grósz, hogy „nagyon jó emberi viszonyban”¹⁶ voltak Földvárival. Az egykori borsodi első titkár – lelkében nyilván a későbbi árulás sebeivel – nyilvánvaló ellenszenvvel emlékezett az ifjú Grószra: „Mindent elfogadott, amit ajánlottam neki. Mindig hozzám jött útmutatásért. Nem volt akkoriban határozott ember, nem tudott egyedül előre menni. Ha cselekedett valamit, mindig utólag kérdezte, hogy jól csinálta-e, de amit rábízta, azt becsülettel megcsinálta. Félt egy kicsit az értelmiségtől, mert hiányzott a tudása a komolyabb intellektuális vitákhoz. Átlagos funkcionárius volt. Egy helyezkedő ember.”¹⁷

Földvári Rudolf 1956. október 25-én a borsodi delegáció vezetőjeként találkozott Nagy Imrével. A Kossuth téri sortűz után nem sokkal érkeztek az Akadémia

11 == Kis 2018; Szokolozai, 2003a: 233.

12 == Szokolozai, 2003b: 125.

13 == Földvári, 2011: 139–140.

14 == 1952 és 1954 között mind Nagy Imre, mind Földvári Rudolf tagja volt a Politikai Bizottságnak. Rainer M., 1999: 262.

15 == Ripp, 2003: 270.

16 == Vitézy, 1992: 11.

17 == Földvári, 2020.

utcai pártházba.¹⁸ Földvári arra is kísérletet tett, hogy útmutatásért Kádár Jánoshoz forduljon. Be is jutott Kádár dolgozószobájába, de „*ott annyian voltak, mint a törökök*”. Nem tudott szót váltani Kádárral, így Kiss Károlyt, az MDP PB tagját kérdezte arról, hogy mi tegyen, ha visszatér Miskolcra, mire Kiss csak annyit mondott: „*Földvári elvtárs, tegye azt, amit jónak lát.*”¹⁹ Több órás várakozás után néhány perc erejéig tudott beszélni Nagy Imrével. A miniszterelnök meghallgatta Földvári helyzetértékelését, s támogatásáról biztosította a miskolci pártvezetőt. „*Nagy Imrét rendkívül művelt, képzett tudóstípusú embernek ismertem meg. Nyugodt, barátságos ember volt, és olyan vezető, aki emberszámba vette vezetőtársait, munkatársait, meghallgatta őket, és elmondta a saját véleményét. Ebből a szempontból párját ritkító embernek tartottam őt a vezetők közül [...]. Évekig csak azt hallottam, amit Rákosiék mondtak róla. Most már látom, hogy túl egyoldalú, sőt ellenséges volt az a vélemény, alaptalanul vádolták, rágalmazták őt*” – emlékezett évtizedek múltán Földvári.²⁰

A Földvári Rudolf vezette borsodi küldöttség november 1-jén ismét tudott Nagy Imrével beszélni a Parlamentben.²¹ Igaz, Földvári éppen nem volt jelen, amikor a delegációt fogadta a kormányfő. A különböző tárgyalócsoportoknak órákon keresztül kellett várakozniuk a miniszterelnöki dolgozószoba előtt; Földvári úgy gondolta, inkább hasznosan tölti az időt, ezért a Parlament épületében próbált más politikusokkal is szóba elegyedni, így maradt ki a Nagy Imrével folytatott találkozó-ból. Kádár Jánost is szeretne volna elcsípni egy-két mondatra, de nem járt sikerrel. Szimbolikus Földvári Rudolf története arról, hogy miként kereste november 1-jén az épületben Kádár Jánost: „*Szobáról-szobára jártam, de hiába, senki sem tudta megmondani, hol lehet. Ez már 7–8 óra felé volt. Visszaindultam a küldöttségünkhöz. És egyszer csak az egyik hosszú folyosó végén megláttam Kádár Jánost, amint kinyitja a folyosó végén lévő ajtót, majd belépve valahova becsukja maga után. Mire elértem az ajtóhoz – szaladtam és kinyitottam –, már csak egy sötét üres szobát találtam.*”²² A borsodi küldöttségtől a fáradt Nagy Imre azt kérte, hogy álljanak ki helyben a kormánya mellett.²³ E kérésnek a miskolciak eleget tettek. November 3-án, a megalakuló MSZMP aktíválásán – ahol Grósz Károly tartotta a beszámolót²⁴ – a jelenlévők egyetértettek a Nagy Imre-kormány legújabb intézkedéseivel. Földvári Rudolf Miskolcra visszatérve mindkét útról, a budapesti tapasztalatokról és természetesen a Nagy Imre-tárgyalásokról is részletesen beszámolt Grósznak. Mind Földvári-viszsaemlékezéséből, mind Grósz Károly életút-interjúiból, mind a Földvári-per iratai-

18 == Szakolczai, 2003b: 135.

19 == Földvári, 2011: 222.

20 == Uo. 223.

21 == Szakolczai, 2003b: 165.

22 == Földvári, 2011: 245.

23 == Uo. 244.

24 == Szakolczai, 2003b: 165.

ból²⁵ egyértelműen kitetszik, hogy a két férfi között a forradalom 12 napja során politikai együttműködés, őszintének tűnő emberi kapcsolat, egyfajta szövetségi nexus lehetett.

Grósz interjúiban előkerül egy különös információ (vád?) Nagy Imre és Földvári 1956. őszi kapcsolatáról. 1992-ben Vitézy Lászlónak és 1995-ben Bokor Péternek is arról nyilatkozott, hogy Földvári Rudolf azért igyekezett annyira hűséges lenni Nagy Imréhez, mert a kormányfő azt ígérte neki, hogy ha a miskolciak lojalitását megszerzi a kormánya számára, akkor az újjáalakuló kabinetben ő lehet a belügyminiszter. *„Mikor Pestről visszajött, és mi beszélgettünk, nekem elmondta, hogy Nagy Imre azt ígérte neki, hogy ő lesz a belügyminiszter rövidesen”* – állította Grósz.²⁶ Minderről más információ, dokumentum nem áll rendelkezésünkre. Nem is tűnik életszerűnek, hogy a forradalom lázas napjaiban, az egybefolyó monstre tárgyalások, az állandó bizonytalanság és kapkodás kellős közepén Nagy Imre miniszteri bársonyszékeket kínálgatott volna. Földvári Rudolf mindenestre határozottan állította: ilyen egyáltalán nem került szóba a Nagy Imrével folytatott beszélgetése során.²⁷ Azt valószínűsíthetjük, hogy évtizedekkel 1956 után Grósz Károly egyszerre próbálta dehonesztálni Nagy Imrét és Földvári Rudolfot. A célja az lehetett, hogy Földvárit, a „borsodi Nagy Imrét” karrieristának állítsa be, aki lényegében a reménybeli pozícióért állt a forradalom és Nagy Imre mellé. Földvári Rudolf viszont úgy gondolta, Grósz Károly a „köpönyegforgató”,²⁸ aki 1956. november 4-én, a szovjet beavatkozás után hajtott végre radikális pálfordulást. Tény, amint erről már volt szó, Grósz november 3-án még támogatta a Nagy Imre-kormányt.

November 5-én a miskolci szovjet parancsnokságra gyűjtötték össze – nem minden kényszer nélkül – a helyi politikai vezetőket; a hosszú tárgyaláson jelen volt Grósz Károly, Földvári Rudolf és a miskolci forradalmi események számos alakja. A szovjeteknek alapvetően csak egy kérdésük volt: ki ismeri el a Kádár-kormányt, és ki nem.²⁹ A többség elutasította Kádár kormányfőségét, és Nagy Imre mellett állt ki; a kisebbség – közöttük Grósszal – viszont támogatta az új bábkormányt. Földvári álláspontja összetettebb volt: ő személyesen Kádár Jánossal szeretett volna beszélni, hogy megértse, mi történt az utóbbi napokban.³⁰ A szovjetek azonban csak igen és nem válaszokat vártak,³¹ nem tolerálták az árnyaltabb hozzáállást. Grósz Károly viszont ott és akkor határozott választ adott a kérdésre. A szovjet intervenció után nyilván érezte a helyzetben beálló változást, s – megtagadva korábbi tetteit, „har-

25 = = Földvári Rudolf tanúvallomásai: MNL OL XX-5-h 36. doboz. Földvári Rudolf és társai operatív iratok.

26 = = Vitézy, 1992: 23.

27 = = Földvári, 2020.

28 = = Uo.

29 = = Szokolozai, 2003b: 178.

30 = = Földvári, 2011: 250.

31 = = Vitézy, 1992: 19.

móniában” a politikai „*idővel*”³² – Nagy Imrével szemben Kádár János mellett tette le a voksát.

Nyilván más volt a helyzet 1956–57-ben, és más 1988–89-ben. A fizikai létét érintő veszélyeztetettség évtizedekkel később már nem merülhetett fel. Ha Földvári egykori közvetlen munkatársaként 1956–57-ben nem áll át, nem válik – Földvári szavaival élve – köpönyegforgatóvá, akkor akár még halálos ítéletet is kaphatott volna. Még így is, hogy ezt az árulást elkövette, 1957-ben Grósz Károlyt kizárták a pártból, ügyét szigorú vizsgálatnak vetették alá – személyi anyagában még 1967-ből is találunk arra vonatkozó dokumentumot, miszerint „*az ellenforradalom alatt követett el hibákat*”.³³ Tudjuk, Földvári Rudolfot Nagy Imréék kivégzése után néhány héttel, hosszú meghurcoltatás után életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A morális teher viszont Grósz számára 1988–89-ben talán egyenértékű az 1956–57-es döntés súlyához viszonyítva is. Egy egész életutat kellett volna megtagadnia ahhoz, hogy az 1980-as évek végén a Kádár–Nagy Imre dilemmára legalábbis árnyalt választ tudjon adni, de erről majd később.

Az október 6-i Rajk-temetés után a csalódott, kiábrándult, a politikától való visszavonulását fontolgató Grósz Károly alig egy hónappal később – még ha kényszerűségből is, de – visszatért a fegyelmezett apparatcsik-léthez. Szembefordult addigi főnökével, Földvári Rudolf-fal, a „helyi Nagy Imrével”, akit, mivel nem foglalt állást a Kádár-kormány mellett, a szovjetek letartóztattak és Kárpátaljára hurcoltak. A miskolci munkások erre sztrájkba léptek, s követelték, hogy a forradalom borsodi vezéralakját hozzák vissza Magyarországra. Grósz Károly november első heteiben az MSZMP egyik ideiglenes vezetője lett Borsodban. November 11-én a miskolci pártvezetés nevében tárgyalt Münnich Ferenc miniszterelnök-helyettessel a Parlamentben.³⁴ Két fő téma volt napirenden: az egyik az új karhatalom felállítása, a másik pedig a Földvári-ügy. Grósz azt hangsúlyozta, hogy addig nem lehet nyugalmat teremteni Miskolcon, amíg Földvári nem térhet haza. November 12-én Szerov tábornok, a KGB elnöke utasította a Kárpátontúli terület állambiztonsági vezetőjét, hogy a „Földvári Rudolf nevű foglyot az első katonai konvojjal azonnal küldjék vissza Debrecenbe”.³⁵ Szerov jelentéséből tudjuk, hogy maga Kádár János járt el nála Földvári hazaengedése érdekében. „*A napokban Kádár elvtárs fölvetette Földvári szabadon engedésének lehetőségét. Amikor közöltük vele, hogy milyen bűnöket követett el Földvári, Kádár elv-*

32 == A politikai és történelmi idő metaforáját Kalmár Melinda tanulmánya alapján használjuk. Kalmár Melinda Kádár Jánosról és Nagy Imréről szóló történetfilozófiai mélységű elemzésében állapítja meg, hogy Kádárnak „*rendkívüli érzéke volt ahhoz, hogy harmóniában legyen a történelmi »idővel«; valódi függő változóként viselkedett egy alapvetően kívülről vezérelt rendszerben*”. Kalmár, 2018: 98.

33 == MNL OL M-KS 288-5 442. őe. 74–75. Pullai Árpád előterjesztése a PB számára Grósz Károly osztályvezető-helyettesi kinevezéséről, 1967. december 22.

34 == Vitézy, 1992: 20.

35 == Horváth–Pahirya, 2012: 253.

társ egyetértett azzal, hogy Földvári képes erre, ugyanakkor hozzátette, hogy ez egy olyan ember, aki aktívan szolgál bármely hatalmat, és amennyiben most szabadon engedjük, aktívan fog tevékenykedni kormányunk érdekében. Úgy döntöttünk, hogy Földvárit szabadlábra helyezzük” – olvasható Szerov Hruscsovnak írott beszámolójában.³⁶ Hozzátehetjük, Kádár tévedett, Földvári Rudolf – Nagy Imréhez hasonlatosan – szembehelyezkedett a kádári hatalommal. A Grósz által Münnichnek megfogalmazott kérés eljuthatott Kádárig is. A miniszterelnök-pártvezető minden bizonnyal ekkor hallhatott először Grósz Károlyról. Ahogy arról már volt szó, 1957-ben Grósszal szemben pártvizsgálatot indítottak, az év végére azonban visszatérhetett az apparátusba: a megyei pártbizottság agitációs és propaganda osztályának munkatársa, márciustól pedig ismét annak vezetője lett.

Egy 1957. december 13-i keltezésű, a budapesti pártközpontnak írott hangulatjelentésben Grósz Károly Nagy Imre személyével kapcsolatban is megnyilvánult. A dokumentum szövege alapján egyértelműen arra következtethetünk, hogy a forrás szerzője egy rendkívül kiszolgáltatott ember. (Grósz 1995-ös interjújában maga is beszélt arról – igaz, nem kis eufémizmussal –, hogy az 1956-ot követő két évben a „gondolati szabadság” nagyon „leszűkített” volt.³⁷) „Nagy Imre tevékenységével, magatartásával hathatósan elősegítette az ellenforradalom kirobbanását. Az ellenforradalom alatt tanúsított magatartása, tevékenysége, pl. a Szovjet [sic!] csapatok kivonásával, az ENSZ csapatok behívásával, a varsói szerződés felbontásával kapcsolatos álláspontja. Mindez világosan mutatja Nagy Imre ellenforradalmi, áruló magatartását, azt, hogy eljutott a Párt, a munkásosztály, a nemzetközi munkásmozgalom elárulásáig” – olvasható a Grósz Károly által aláírt jelentésben. A dokumentum Rákosi Mátyás helyzetét is elemzi: „Rákosi elvtárs szerepét másképp értékeljük, hibáival, eredményeivel együtt bíráljuk tevékenységét. Az igaz, hogy Rákosi vezetése alatt komoly és súlyos hibákat követett el, de munkáshatalmat, proletárdiktatúrát akart.” Grósz arról is szót ejtett, hogy az emberek között kérdések merülnek fel Nagy Imrét érintően, ugyanakkor a kor elvárásainak megfelelően – egyfajta kötelező kommunikációs panelként – reményét fejezte ki, hogy a „felelősségre vonás nem fog elmaradni”.³⁸

A dokumentumon Grósz Károly aláírása szerepel. A szövegben olyan állítások szerepelnek, amelyekről Grósz korábban, az 1956. októberi–novemberi történések idején egészen biztosan mást gondolt. A pártfegyelmi után megfélemlített ifjú pártmunkás persze rákényszerülhetett a teljes fordulatra, véleményének száznyolcvan fokos megváltoztatására. Ez igen valószínű verzió, ugyanakkor az sem zárható ki, hogy Grósznak muszáj volt aláírnia – talán akár egyfajta próbatételként – a mások által megfogalmazott levelet. Ami meglehetősen gyanús elem lehet az elemző számára, hogy a Rajk-temetésen részt vevő, októberben a változások lázában égő Grósz Károly

36 == Szereda–Sztikalin (szerk.), 1993: 162.

37 == Bokor, 1995: 18.

38 == MNL OL M-KS 288-22 3. őe. 84-87. Grósz Károly jelentése, 1957. december 13.

miért igyekszik relativizálni Rákosi Mátyás hibáit, bűneit. Tudhatjuk, hogy 1956 decemberében a borsodi sztálinisták-rákosisták, a helyi Rákosi-árvák kezdték el a Grósz Károllyal szembeni politikai hadműveleteket, a vegzálási folyamatot. Ezek a szélsőségesen baloldali körök 1957–58-ban még komoly befolyással rendelkeztek a megyei pártapparátus felett, így nem elképzelhető, hogy az 1956-ban „*az ellenforradalmárokkal szemben engedékeny*” Grósz tudatosan hozhatták megalázó helyzetbe. Az aláírás nyilvánvalóan Grószé, tehát akár ő írta a levelet, akár más, tartalmáért az erkölcsi felelősség az övé. Bárhogy is történt, a levél egy ember megtörésének jelképe egy olyan diktatúra által, amelynek élete végéig híve maradt.

A dokumentumban – ahogy említettük – szó esik a Nagy Imrével szembeni felelősségre vonás szükségességéről is. Grósz Károly halála előtt alig több mint tíz hónappal, 1995 februárjában életút-interjút adott Bokor Péternek. Ebben a beszélgetésben arról is nyilatkozott, hogy 1958-ban Nagy Imre kivégzésére „*senki nem számított*”, az apparátusban „*nem nagyon értették*”, hogy mi és miért történik Nagy Imre ügyében, de olyan nagy volt a Kádár János iránti bizalom, hogy különösebben nem foglalkoztak Nagy Imre sorsával. „*Én azt nem tapasztaltam, hogy akár bennem, akár az akkori mozgalomban résztvevő emberekben maga a kivégzés az olyan meghasonlottságot hozott volna*” – mondta 1995-ben fájdalmas ridegséggel Grósz.³⁹

= = = Az eltemetett, majd újra felszínre törő Nagy Imre-kérdés

Kende Péter egy írásában úgy vélte, a „*Grósz Károly-féle korlátolt belátású pártboncok*” a kádári évek során sosem gondolták, hogy a Nagy Imre-ügy „*valaha kérdés lehet*”.⁴⁰ (Pozsgay Imre 2009-ben szintén arról beszélt, hogy neki is csak 1985–86 környékén vált egyértelművé, a párt hazudik a forradalomról.⁴¹) A Kádár-korszakból három olyan interjút sikerült fellelnünk, amelyben Grósz Nagy Imréről, illetve az 1956-os eseményekről beszélt. 1973-ban Kun László hivatalos párttörténésznek nyilatkozott 1956-ról. Ebben igyekezett összemosni, összekuszálni Nagy Imre és Földvári Rudolf tevékenységét, és úgy állította be, mintha Földvári már 1956 októbere előtt is szoros kapcsolatban állt volna a Nagy Imre-vonallal, és hogy mindennek nagy szerepe volt a későbbi miskolci eseményekben.⁴² Ez nyilvánvalóan valótlan állítás. Amint azt fentebb láthattuk, Földvári soha nem volt szoros politikai nexusban Nagy Imrével. 1981-ben, a forradalom 25. évfordulóján adott Grósz Károly egy rádióinterjút a borsodi eseményekről.⁴³ A megyei pártvezető magabiztosan fejtette ki, hogy az eltelt

39 = = Bokor, 1995: 20.

40 = = Kende, 1999: 54.

41 = = Ablonczy Bálint: Győzelmeinket is elveszítjük. Interjú Pozsgay Imrével. *Heti Válasz*, 2009. január 29. 23–25.

42 = = Kis, 2018.

43 = = Grósz, 1981.

huszonöt esztendő bizonyította: ők, a kommunisták álltak a jó oldalon, a történelem őket és – a mondatok közül az is kiviláglik – személyesen őt is igazolta.

1986-ban az akkor már budapesti első titkár Grósz Károly hosszú interjút adott Mester Ákosnak. A *Kossuth Rádió*ban sugárzott érdekes és színes beszélgetésben az ország közvéleménye egy, a kor unalomig ismert politikusaitól eltérő stílusban megnyilvánuló közszereplőt hallhatott. Az informatív, őszinte hangvételűnek tetsző interjú hozzájárulhatott Grósz szélesebb körű ismertségéhez és talán népszerűségéhez is. Még akkor is, ha mondandójának tartalma nem tért el az uralkodó irányvonalától. Az 1956-os történések értékelése kapcsán Grósz szavai szinte sütnek a Nagy Imrével szembeni ellenszenvtől, még úgy is, hogy elismerte, 1953 júliusát követően „hitt” Nagy Imrében. A politikus felelegette azt is, hogy az 1950-es évek vállalhatatlan tetteiért „bűnös” Farkas Mihályt első miniszterelnöksége idején Nagy Imre maga mellé vette. Grósz vádlóan hozzátette: *„erről nagyon nem beszélnek, akik Nagy Imrét akarják mostanában 1956-os magatartásáért tisztára mosni”*.⁴⁴ Ez a mondat egyértelmű utalás volt a magyar emigráció és a magyarországi ellenzék Nagy Imre rehabilitálására irányuló törekvéseire.⁴⁵ Ezeknek az interjúknak a hangvétele Kende Péternek az előbbiekben idézett szavait támasztják alá. Grósz Károly valószínűleg még az 1980-as években sem sejtette, hogy nemsokára fordul a kocka, és újból szembe kell néznie azzal a dilemmával, amelyen olyan gyorsan túllépett 1956. november 4–5-e tájékán.

Grósz Károlynak a nyilvánosság előtt – már miniszterelnökként, de még nem pártfőtitkárként⁴⁶ – 1988. május 6-án kellett szembesülnie a Nagy Imre-problémával. A magyar politikus a Margaret Thatcher angol kormányfővel folytatott londoni megbeszélését követő nemzetközi sajtókonferencián kapott kérdést *„1956 rehabilitálásáról”*, illetve arról, hogy a magyar hatóságok ismerik-e Nagy Imre sírjának a pontos helyét.⁴⁷ A bátor kérdéseket a magyar emigráció legendás alakja, Krassó György, a BBC magyar nyelvű adásának munkatársa tette fel. Krassó a kérdés felvezetéseként szabadon idézte Grósz 1986. május 18-i szavait, melyek a munkásörparancsnokok értekezletén hangzottak el. E fórumon az akkori budapesti első titkár 1956-ra utalva azt mondta, hogy *„a történelmi események felidézése, az akkori politikai viszonyokra való emlékezés azért is időszerű, mert olyanok is akadnak, akik megpróbálják újraértékelni és -értelmezni a 30 évvel ezelőtti eseményeket, s elfelejtik az akkor szerzett*

44 = = Grósz, 1987: 145.

45 = = A forradalom harmincadik évfordulójára a demokratikus ellenzék konferenciát rendezett az 1956-os eseményekről. Rainer M., 1999: 446.

46 = = Grósz Károly 1987. június 25-től 1988. november 24-ig volt miniszterelnök, az MSZMP főtitkári feladatait 1988. május 22-től 1989. október 7-ig látta el.

47 = = Ekkorra már évek óta napirendben volt a kérdés, miszerint a kommunista hatóságok valóban nem ismerik Nagy Imre és mártírtársai sírjának pontos helyét. Rainer M., 2012: 19–20.

tanulmányokat".⁴⁸ A kormányfő válaszában taktikus kommunikátorként abba kötött bele, hogy az ellenzéki közszereplő nem idézte pontosan a szavait. A történésről és arról, hogy milyen választ adott Krassónak, Grósz néhány héttel később munkásőr-vezetők gyűréjében kötetlen módon, vicceskedve próbált beszámolni: „*Uram, ha maga ide eljön és kérdéseket tesz fel, akkor készüljön fel. Ez a legkevesebb. Óriási csend. Maga nem jól idézte, amit én a munkásőrségnél mondtam. Szó szerint tudom, emlékszem, hogy mit mondtam. S ez a szöveg a következő. Elmondtam. Óriási csend. A pali leült. El is rendeztem a Nagy Imrét*” – büszkélkedett Grósz a kacagó munkásőrök előtt a kommunikációs trükkkel, amelynek köszönhetően kikerülte a válaszadást Krassó György kérdésére.⁴⁹

A történethez hozzátartozik, hogy Krassó „*magyarországi kapcsolatainak*” – minden bizonnyal a tőle megszokott szenvedéllyel, lendülettel – beszámolt arról, hogy a „*miniszterelnöktől nem kapott meggyőző válaszokat*”.⁵⁰ A magyar állambiztonság erről a beszélgetésről értesült, s a történésről szóló tájékoztató szerepelt a május 10-i napi operatív információs jelentésben; ebből fakadóan a titkos dokumentumokat elolvasó párt- és állami vezetők is értesülhettek Krassó londoni – Nagy Imre személyét érintő – akciójáról. A magyarországi médiumok természetesen nem számoltak be Krassó angliai sajtóeseményen elhangzó kérdéseiről. Ám a BBC magyar adása sem adta le az anyagot, amelyben elhangzottak volna ezek a kérdések, és ezt Krassó György „*rendkívül fájlalta*”.⁵¹

Grósz Károly 1988. május 6-án megkerülte, hogy Nagy Imre ügyében egyes válasz adjon a világsajtó képviselői előtt. Maga a kérdés kezelése azonban elkerülhetetlenné vált. Néhány nappal pártfőtitkárrá választása – más megközelítésben Kádár János leváltása – után adhatott utasítást arra, hogy a hatóságoknak fel kell deríteniük, hol van Nagy Imre eltemetve. Pajcsics József, a Belügyminisztérium III/1. Osztályának vezetőhelyettese visszaemlékezése szerint 1988 májusában, már Grósz főtitkársága alatt, Harangozó Szilveszter altábornagy, az állambiztonsági belügyminiszter-helyettes adott utasítást neki, hogy meg kell állapítani, hol van Nagy Imre sírja. Harangozó egyértelművé tette, a nyomozás szigorúan titkos, senki nem tudhat róla: „*Menjek át a BV-hez, a Kozma utcai börtönbe, annak a kertkapuján keresztül közelítsem meg a temetőt. Nem viccelek, szó szerint ezt mondta. Tehát hogy még az se legyen feltűnő, hogy a főbejáraton megyek be.*”⁵² Pajcsics első kísérlete nem járt eredménnyel, a belügyminiszter-helyettest arról tájékoztatta, hogy a „*301-es és*

48 = =Tudósítás a munkásőrparancsnokok országos tanácskozásáról. *Népszabadság*, 1986. május 19. 3.

49 = = Grósz a Munkásőrségnél, 1988.

50 = = Kenedi, 1996: 186.

51 = = Uo.

52 = = Molnár, 2009: 62.

*a környező parcellák területe teljesen elhanyagolt. A sírok helye jelöletlen. A sírok és a sírhelyek sorszáma az elvadult növényzet miatt azonosíthatatlan.*⁵³

A közpolitikai és gazdasági reformokat elindító miniszterelnök-pártfőtitkár úgy gondolhatta, a humánus megköveteli, hogy a kivégzettek családtagjai a méltatlan módon és helyen nyugvó földi maradványokat tisztességesen eltemethessék, s ez nyilvánvaló kegyeleti joguk. Emberi mivoltában mindennek lehetővé tételét parancsoló kötelezettségnek érezte. Politikusként azonban azon kellett töprengenie, hogy az ügyet, mint közéleti kérdést, a már általunk is többször emlegetett Kádár János kontra Nagy Imre dilemmát miként képes úgy kezelni, hogy nem tagadja meg egész korábbi életútját és magát a mentorát, a még pártelnökként fungáló Kádár Jánost. Embert és politikust próbáló intellektuális s egyben morális feladat. Grósz 1988 nyarán döntött egyfajta – mint később láthattuk – sérülékeny stratégia mellett. Mindennek a lényege a következő: a család méltó módon eltemettetheti a földi maradványokat, de Nagy Imrét és társait nem rehabilitálják 1956-os „bűneikért”. Ezt a stratégiát „élesztette” a kormányfő 1988. júliusi amerikai útja során.

Grósz Károly egyesült államokbeli látogatását megelőzően, június végén a kongresszus 44 tagja levélben fordult a magyar miniszterelnökhöz, felszólítva a magyar kormányt, hogy tegye lehetővé Nagy Imre újratemetését. Grósz július 18-án válaszolt a felhívásra. Frank Hortonnak, az amerikai képviselőház tagjának küldött levelében a következőképpen fogalmazott: *„Tudatában vagyok annak a lelki és érzelmi tehernek, amit a kivégzettek hozzátartozói hordoznak. Kormányomnak szándékában áll e problémát az emberiség jegyében a közeli jövőben rendezni, lehetővé téve, hogy a hozzátartozók újratemethessék az elhunytakat, és a jövőben leróhassák kegyeletüket a síroknál. Hangsúlyozni kívánom, hogy egy ilyenfajta humanitárius gesztus független az akkori események értékelésétől.*⁵⁴ Július 24-én az amerikai magyarsággal való New York-i találkozón Grósz Károly kijelentette: *„az 1956-os magatartásáért Nagy Imrét a magyar kormány nem rehabilitálja, mert megsértette az alkotmány előírásait, a fennálló törvényeket. Viszont harminc év telt el a halálos ítélet végrehajtása után, s kormányunknak az az álláspontja, hogy amennyiben a család ezt kéri, megfelelő körülmények között végső nyugalomra helyezhetik Nagy Imre hamvait.*⁵⁵

Grósz szuggesztív kommunikátorként tartják számon, de kommunikációs szempontból ezt a helyzetet nem tudta a maga javára fordítani: önmagában az a tény, hogy Kádár János utódának a szájából elhangzanak azok a régóta várt szavak, miszerint a család megadhatja a végtisztességet Nagy Imrének, óriási jelentőségű hír volt, ami elvileg javíthatta az új pártvezető nyugati megítélését. A főtitkár azonban éppen azért, mert nem akarta a bukott Kádár érzékenységét túlságosan próbára

53 = Uo. 65.

54 = A levélváltást közli: Koncz, 1999: 123–124.

55 = Grósz Károly találkozott az amerikai magyarság képviselőivel. *Népszabadság*, 1988. július 26. 1–3.

tenni, a rehabilitálás témájában határozottan fogalmazott, metakommunikációjában is (egykori pártpropagandista tapasztalataira építve) magabiztosnak akart feltűnni, de ez sokak szemében inkább egyfajta önelégültségnek tűnt.⁵⁶ E bántó szavakkal és az agresszív kommunikációs tónussal viszont a családnak,⁵⁷ az 1956-os magyar emigrációnak,⁵⁸ illetve az erősödő honi ellenzéknek okozott újabb fájdalmas sebeket, egyúttal erodálta a saját politikai tőkét, az iránta lévő bizalmat, ami az 1988. június 16-i Nagy Imre-párti budapesti tüntetéssel szembeni durva karhatalmi fellépés miatt egyébként is megrendült. Ezért Grósz igyekezett tanulni a New York-i kommunikációs hibából. Amikor 1988. november 5-én Bécsben találkozott az ausztriai magyarság képviselőivel, már tapintatosabban fogalmazott. A miniszterelnök bécsi szavairól így tudósított a *Szabad Európa Rádió*: „Míg Amerikában kirohanásokat intézett Nagy Imre ellen, és ellenforradalomról beszélt, itt Bécsben tragikus eseményeknek nevezte az 1956-osakat és Nagy Imrét illetően pedig megerősítette, hogy a többi névtelen sírban nyugvó kivégzettel együtt tisztességes temetést biztosítanak nekik.”⁵⁹ Néhány nappal később azonban ismét élesen bírálta Nagy Imrét. Franciaországi látogatása előtt nem sokkal a *Le Monde*-nak nyilatkozva arról beszélt, hogy „Nagy Imre Sztálin és Rákosi egyik leghűségesebb szolgálója volt”.⁶⁰

Az MSZMP Politikai Bizottsága – Grósz által vezetett – november 29-i ülésén engedélyezte, hogy a hatóságok tegyék meg az előkészületeket Nagy Imre földi maradványainak végső nyugalomra helyezése érdekében.⁶¹ A kérdés a Központi Bizottság december 15-i plénumán is napirendre került. E tanácskozáson az akkor már csak a pártfőtitkári rangot viselő Grósz Károly úgy vélte, hogy körültekintően kell eljárni a temetés előkészítése érdekében, igaz, hozzátette: „én a temetést illetően politikailag jó időpontot és jó helyet nem tudok”.⁶²

56 = = Még egy évvel későbbi, 1992-es interjújában is megkapta azt a kritikát a beszélgetés készítőitől, hogy „önelégült ábrázattal” beszélt a New York-i találkozón. Lásd: Farkasházy Tivadar – Gáti László – Selmeczi Tibor: Grósz. *Hócipő*, 1992. szeptember 3. 12–16.

57 = = Nagy Erzsébet sosem bocsátotta meg Grósz Károly Nagy Imrere vonatkozó amerikai szavait. Az érzéseiben mélyen megsértett asszony 1988. október 23-i hannoveri beszédében is kitért arra, hogy Grósz az Egyesült Államokban „egészen képtelen vádakkal próbálta meg – sikertelenül – apám emlékét befeketíteni”. Lásd: Nagy Erzsébet lemondása. *Kié az '56-os forradalom? Köztársaság*, 1992. szeptember 25. 95–97.

58 = = Nagy Károly amerikai magyar szociológus a Reutersnek ekképpen tolmácsolta Grósz Károly szavait: „Ragaszkodott Nagy Imrét elítélő véleményéhez, és olyan bűnöket rótt fel neki, melyeket el sem követett. Sárba taposta Nagy emlékét, és megsértette az embereket.” MTI Hírárchívum, 1988. július 25–26.

59 = = MTI Hírárchívum, 1988. november 7.

60 = = MTI Hírárchívum, 1988. november 17.

61 = = MNL OL M-KS 288-5 1045. őe., 6–8. Az MSZMP PB 1988. november 29-i határozata Nagy Imre és társai kegyeleti kérdéseinek rendezéséről.

62 = = MNL OL M-KS 288-4 248-249. őe. 190. Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1988. december 15-ei ülésén.

== A lehetetlen küldetés

Grósz Károlynak a Nagy Imre-dilemma egyre súlyosabb teherré kezdett válni, s legkésőbb 1989 tavaszára az is egyértelművé válhatott számára, hogy a bírósági eljárás koncepció volt, s „*az ítélet elfogadhatatlan*”.⁶³ Ebből fakadóan a New Yorkban megfogalmazott elképzelés – temetés igen, rehabilitálás nem – nyilvánvalóan egyre tarthatatlanabbá vált. Grósz a Nagy Imre-ügyben tovább szorongatta Kádár gyilkos öröksége és persze önmaga 1956-os tettei s a korábban idézett Nagy Imre-ellenes megnyilatkozásai. A főtitkár 1989. április 2-i rádióinterjújában hajította végre a megelőző hónapok történései által kikényszerített stratégiamódosítást. A beszélgetésben Grósz kénytelen volt a nyilvánosság előtt elismerni: a Nagy Imre-ügyben „*a jogi rehabilitálásnak van létjogosultsága*”⁶⁴ – vagyis szó nem volt már arról, hogy Nagy Imrét nem rehabilitálják, mert „*megsértette az alkotmány előírásait, a fennálló törvényeket*”. Az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottsága⁶⁵ április 28-i titkos ülésén elhangzott megszólalásaiból, kérdéseiből kitetszik, hogy Grósz a Nagy Imre-dilemma miatt politikai és emberi értelemben is válsággal küszködött. Önmagát is fegyelmezve azt hangsúlyozta, hogy érzelemmentesen kell politikai döntést hozniuk, de a higgadtságra való törekvése magára erőltetett póznak tűnt.⁶⁶ A következő gondolatsor jól illusztrálja a vergődő főtitkár hozzáállását: „*Hát itt már nem tudunk mit csinálni, már itt állandóan nyomnak bennünket, mint Krahácsot. Hát most mit tudunk ebben csinálni? Le kéne zárni. Ha 15 évvel ezelőtt eltemették volna, nem lenne ilyen gondunk. De hát itt van a nyakunkon.*”⁶⁷

A tanácskozáson ugyanakkor igyekezett azt az új stratégiát megfelelő szakmai és kommunikációs érvekkel körülbástyázni, miszerint a jogi rehabilitáció egyben nem kell, hogy politikai rehabilitálást jelentsen. Ezért is kérdezte Kulcsár Kálmán igazságügyi minisztertől, hogy „*a politikai rehabilitációnak vannak-e valamilyen kialakult normatívái a jogban?*”⁶⁸ Kulcsár válaszában arról beszélt, hogy a jogi rehabilitálás szükségessége és megalapozottsága nyilvánvaló; a politikai rehabilitációnak pedig semmi köze a joghoz.

Grósz Károly részéről az a kísérlet, hogy különválassza az elkerülhetetlen jogi rehabilitációt és a politikai rehabilitálást, vérszegény próbálkozás volt a kibontakozó folyamatok lassítása érdekében; azt is mondhatjuk, ez volt az igazi lehetetlen küldetés. A BBC magyar adása május 23-án nem véletlenül fogalmazott így: Grósz Károly attól

63 == Franka Tibor: Az utolsó első ember. Grósz Károly nem ezt várta I. *Új Magyarországnak*, 1994. augusztus 25. 12.

64 == MTI Hírárchívum, 1989. április 2.

65 == A Grósz Károly által csak „kimondhatatlan és soknevű” bizottságként emlegetett szerv működéséről: Riba, 2019.

66 == A tanácskozáson elhangzottakat elemzi: Kahler – M. Kiss – Riba, 2019: 352–366.

67 == MNL OL M-KS 288-62 4. őe. 154. Jegyzőkönyv az MSZMP Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottságának 1989. április 28-i üléséről.

68 == Uo. 50.

tart, amennyiben feladja a pártnak Nagy Imrével és az 1956-os eseményekkel kapcsolatban fenntartott korábbi álláspontját, akkor ezzel aláírja „*az MSZMP uralmának törvényességét*”. A BBC maliciózan és nem kevés előrelátással azt is megjegyezte, könnyen meglehet, „*hogy Grósz Károly lesz az 1956-os forradalom utolsó, talán a legutolsó politikai áldozata*”.⁶⁹

Az MSZMP KB 1989. május 29-i ülésén hangzott el Grósz Károly – talán mondhatjuk így – legemberibb megnyilvánulása Nagy Imréről. A főtitkár leszögezte, „*egész biztosan*” állíthatja, hogy „*Nagy Imre halálos ítélete jogilag megalapozatlan*”. Mindezt fokozva még egyértelműbbé tette: „*az ítélet törvénytelen*”. Azt is fontosnak tartotta kiemelni, hogy „*mi nem azonosulunk azzal a halálos ítélettel*”. A felszólalás legerősebb eleme a következő volt: „*Egy halott embert, akit törvénytelenül kivégeznek, utólag elítélni, az képtelenség. Az az emberi ízléssel összeegyeztethetetlen, a jó ízléssel. És egyszer valahol le kell zárni a múltat.*”⁷⁰ E gondolatokat olvasva talán úgy is érezhetjük, Grósz Károly feloldotta magában a Nagy Imre kontra Kádár János dilemmát, és lényegében – korábbi álláspontját feladva – fejet hajtott a halott miniszterelnök emléke előtt. A június 16-i Nagy Imre-újrateremtés előtt is mondott egy igen önkritikus beszédet a drámai ügyről. Két nappal a döntő politikai jelentőségű temetés előtt Salgótarjánban a főtitkár arról beszélt, hogy korábbi megnyilatkozásait „*információinak hiányossága*” határozta meg. Az MTI tudósítása szerint Grósz Károly kijelentette: „*véleménye az újabb dokumentumok megismerésének köszönhetően megváltozott*”, s újólág elismerte: „*Nagy Imre és társai nem követték el azokat a bűnöket, melyeket terhükre róttak, ártatlanul ítélték el őket.*”⁷¹

A Nagy Imre-temetés napján Grósz két közéleti programjáról tudunk. Aznap fogadta Achille Occhetto, az Olasz Kommunista Párt főtitkárát, s arról beszélt neki, hogy kétségtelenül fontos szerepe van „*az elmúlt évtizedekkel való őszinte szembenézésnek*”. Az olasz politikus pedig biztosította a magyar főtitkárt, hogy az OKP „*nagyra értékeli*”, hogy az MSZMP „*eljutott arra a következtetésre*”, hogy a Nagy Imre-perben hozott bírósági ítélet „*megalapozatlan*”. Június 16-án délután sajátos politikai performance keretében a Fidesz küldöttsége kereste fel Grósz Károlyt az MSZMP Jászai Mari téri székházában. A fiatal aktivisták nyílt levelet és a „*megemlékezés jeléül*” egy nemzetiszín gyertyát adtak át az akkor már keményvonalas, retrográd imázsszal rendelkező politikai szereplőnek. „*Mára sok minden megváltozott, de a múltat nem lehet megtagadni, ha pedig vállalni akarjuk, szembe kell vele néznünk*” – emlékeztette a nyílt levélben a Fidesz a főtitkárt.⁷² Grósz Károly egy 1994. februári interjúban úgy emlékezett, belenézett a temetésről tudósító televíziós közvetítésbe, „*de nem ültem egész nap a tévékészülék előtt*”. Elmondta azt is, hogy fent volt a súlyos

69 = = MTI Hírárchívum, 1989. május 23.

70 = = MNL OL M-KS 288-4 262-263. óe. Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1989. május 29-i ülésén. Közli: MSZMP KB, 1993: 1047–1048.

71 = = MTI Hírárchívum, 1989. június 16.

72 = = Uo.

beteg Kádár János otthonában a Rózsadombon, s „*a munkába mélyedtünk*”.⁷³ Egy 1990-es riportban viszont arról beszélt, hogy csak a temetés után két nappal találkozott Kádárral, aki fenntartotta véleményét a kivégzett miniszterelnökről: „*Nagy Imrét magát mint politikust és embert nem nagyra becsülte*.”⁷⁴

== Grósz és „Vologya”

Az újratemetés napján, 1989. június 16-án Vlagyimir Krjucskov, a KGB főnöke levelet intézett az SZKP Politikai Bizottságához. A dokumentumban olvasható: „*A hozzáink eljutó információk azt jelzik, hogy Magyarországon az ellenzéki erők által kibontakoztatott kampány Nagy Imre, az 1956-os események idején volt miniszterelnök ügyében, az MSZMP egész útjának diszkreditálását célozza, a párt és mostani vezetőségének tekintélyét akarja aláásni.*” A tájékoztatás érdemi része arról szólt, hogy a „*KGB kutatómunkája során*” kiderült, hogy Nagy Imre, miután 1929-ben a Szovjetunióba emigrált, „*azonnal kapcsolatot keresett*” a biztonsági szervekkel, és 1933-ban önként az NKVD titkos informátora lett, s „*Vologya fedőnéven dolgozott*”. Krjucskov arról is beszámolt a grémiumnak, hogy figyelembe véve a Magyarországon kibontakozott „*propagandakampányt*”, célszerűnek tartják az MSZMP főtitkárának tájékoztatását a birtokukban lévő dokumentumokról. A KGB elnöke leszögezte, hogy szükséges „*megtanácskozni*” Grósszal az ügy „*lehetséges hasznosítását*”.⁷⁵

Vlagyimir Krjucskov 1993 áprilisában azt állította a *Népszabadságnak* adott interjújában, hogy 1988-ig a Szovjetunióban gyakorlatilag senki sem tudta, hogy léteznek ilyen anyagok Nagy Imréről. A KGB-főnök elmondása szerint csak 1988 októberében kapott jelentést ezekről a dokumentumokról.⁷⁶ Krjucskov, aki az 1950-es években diplomataként szolgált Magyarországon Andropov nagykövet beosztottjaként, kijelentette, hogy 1989 nyarán „*nem hátsó szándékból*”, azaz nem azért adták át ezeket a dokumentumokat Grósz Károlyéknak, hogy ezzel „*rontsák*” Nagy Imre megítélését. Elmondása szerint az anyagok fellelése után „*hosszasan*” gondolkodtak azon, hogy átadják-e őket a magyar pártvezetésnek. Ha igaz, hogy a KGB-főnök 1988 októberében értesült a Nagy Imre-iratokról, akkor valóban hosszú ideig töprenghettek. Grósz egyébként azt állította, hogy magyar kezdeményezésre 1989 márciusában abban állapodtak meg Gorbacsov szovjet pártfőtitkárrel, hogy a közelmúlt magyarországi történelmére vonatkozó minden fellelhető szovjet levéltári forrást megosztanak a magyar féllel. A Vologya-dossiéra is ez vonatkozott.⁷⁷

73 == Kuroz Béla: A baloldali erők csak téli álmukat alusszák. Egy „félretett” számvetés Grósz Károssal. *Magyar Nemzet*, 1996. január 20. 12.

74 == Szendrei Lőrinc: Nem hiszek a békés átmenetben. Grósz Károly a régi és az új MSZMP-ről. *Magyar Nemzet*, 1990. március 3. 9.

75 == Vlagyimir Krjucskov levelét közli: *Magyar Hírlap*, 1993. március 5. 8.

76 == M. Lengyel László: A KGB volt főnöke hisz a Szovjetunió újjászületésében. Vlagyimir Krjucskov nyilatkozik lapunk moszkvai tudósítójának. *Népszabadság*, 1993. április 9. 8.

77 == Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1989. szeptember 12-i ülésén. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. 1–2. köt. 166 o.

Grósz Károlyt 1989. június 22-én hívta fel Vlagyimir Krjucskov. Thürmer Gyula, aki ekkor Grósz bizalmasa volt, így emlékezett a történésekre: „*Krjucskov tájékoztatja a főtitkárt, hogy előkerültek bizonyos dokumentumok Nagy Imre szovjetunióbeli tevékenységével kapcsolatban.*”⁷⁸ A KGB elnöke azt kérte Grósztól, hogy küldjön ki valakit a stábjából, aki átveheti az iratokat. Végül Thürmer Gyula hozta Magyarországra a Nagy Imrét dehonesztáló források másolatait. Nyers Rezső 1993-ban arról beszélt, hogy neki először a miniszteri dolgozószobájában valamikor a Nagy Imre-temetés idején mutatta meg az iratokat informálisan, futólag Valerij Muszatov, a Szovjetunió Kommunista Pártja külügyi osztályának helyettes vezetője. Muszatov 1993-ban Rainer M. Jánosnak arról beszélt, hogy „*Grószék egyenesen fordultak Krjucskovhoz.*”⁷⁹ Az akkor még (június 27-ig) államminiszter Nyers Rezsőt „*sokkolta*” az ügy, bár állítása szerint tudta, hogy Nagy Imrének különleges kapcsolatai lehettek a szovjet párttal és talán a hatóságokkal is, de mint mondta, „*ilyenre nem gondoltam*”. Nyers azt nem tudta, hogy a szovjetek magyar kérésre vagy „önkéntesen” intézték az ügyet. A Budapestre hozott másolatokat amúgy Grósz is megmutatta neki.⁸⁰

A június 23-i KGB-ülésein Grósz általánosságban utalgatott arra, hogy a múlt feltárása tekintetében újabb fontos információk bukkantak fel. Elmondta, hogy másnap „*az egyik munkatársa*” Moszkvába utazik az ügyben. Azt is említette, hogy „*fokozatosan kerülnek elő anyagok*”.⁸¹ A július 28-i KGB-plénumon Grósz továbbra is homályosan beszélt, pedig akkor ő maga már teljes mértékben tisztában lehetett a moszkvai csomag tartalmával. Szót ejtett arról, hogy folyamatosan zajlik a Nagy Imrere vonatkozó dokumentumok szerkesztése. Az ülés szöveges anyaga alapján úgy tűnik, mintha a főtitkár ködös megfogalmazásaival azt a látszatot akarta volna kelteni, hogy a Nagy Imre-pert érintően lennének új források a pártvezetés birtokában. A következő ülésre ígért konkrét tájékoztatást.⁸² Ez szeptember 1-jén történt meg. Grósz előadói beszédében vészjóslóan szögezte le: „*Nagy Imre tevékenységével kapcsolatban a közvéleményben nagyon sok féligazság él.*” A főtitkár a KGB-tagok előtt arról beszélt: a féligazságok sorát gyarapítja, hogy Nagy Imre felszabadulás előtti tevékenységéről „*viszonylag kevés pontos ismerettel*” rendelkeznek. Ezt követően ismertette a Krjucskov-dosszié tartalmát: „*Nagy Imre 1930 és 1941 között a háború kezdetéig, az OGPU sz-122. számú ügynökeként, majd a belügyi népbiztosság titkos munkatársaként működött [...]. Egy NKVD jellemzés kezdeményező ügynöknek nevezi, egy másik, 1933-ban kelt értékelés azt emeli ki, hogy Vologya – idézem – a munkája iránt nagy érdeklődést és kezdeményezőkétséget tanúsít.*” Grósz bizonyos szempontból tárgyyszerűen, más

78 == Thürmer, 2009: 154.

79 == Rainer M., 1996: 200.

80 == Széchenyi Ágnes: Politikai plasztikbombának szánták. Nyers Rezső a Nagy Imre-iratokról. *Magyar Hírlap*, 1993. március 5. 8.

81 == Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1989. június 23-i ülésén. Közli: MSZMP KB, 1993: 1253.

82 == MSZMP KB, 1993: 1374.

megközelítésben gyilkos ridegséggel adott tájékoztatást a Központi Bizottságnak a Vologya-dokumentumokról. Azt javasolta, a forrásokat ne hozzák nyilvánosságra; úgy gondolta azonban, a КВ-t mindenképpen tájékoztatnia kellett, mert „*a tényeket meg kell ismerni, és ezekkel szembe kell nézni*”. Az ülés levezető elnöke – az ekkora Grósszal már beszélő viszonyban nem lévő – Németh Miklós miniszterelnök volt. A kormányfő a jegyzőkönyv tanúsága szerint nem engedett sem vitát kibontakozni, sem kérdést feltenni a témában. A Központi Bizottság így érdemi tárgyalás nélkül tudomásul vette Grósz Károly tájékoztatását.⁸³

Felszólalás tehát nem hangzott el – legalábbis a hivatalos jegyzőkönyv szerint. Pozsgay Imre viszont úgy emlékezett, hogy amikor Grósz elmondta a Nagy Imre múltjáról szóló beszédét, akkor ő dühösen felugrott, bejelentés nélkül kiment a pódiumra, ott a fizikai inzultust kockáztatva „*majdnem letaszította*” a pulpitusról a főtitkárt, és indulatosan beszélni kezdett: még ha valódiak is az iratok, akkor is „*érvénytelenek*”, mert „*Nagy Imre a vérével mosta tisztára magát*”.⁸⁴ Pozsgay szerint „*gyalázat*”, ami történt, és saját érdemének tudta be, hogy a témát levették napirendről. Nyers Rezső 1993-as interjújában Pozsgay kirohanását nem említette, de arról beszélt, hogy – akkor már pártelnökként – ő is megszólalt a szeptember 1-i КВ-ülésen: „*Azzal háritottam el a vitát, hogy ezek az iratok így nem dokumentatív erejűek, alapos vizsgálatot igényelnek, a kort és a szovjet viszonyokat jól ismerő történészek bevonásával kell elemezni őket, és minthogy erre nincs mód, le kell venni a napirendről a témát.*”⁸⁵ Nyers szerint a baloldalnak egyáltalán nem volt érdeke a Nagy Imre imázsát negatívan érintő dokumentumok napvilágra hozatala, mert ez akadályozhatta, hogy Nagy Imre „*a mi mozgalmunk szellemi-politikai elődjének, előfutárának*” legyen tekinthető.⁸⁶

Noha úgy tűnt, lezárták az ügyet, a következő КВ-ülésen újból előkerült a kérdés. A szeptember 1-én szolgálati okok távol lévő Berend T. Iván, a Pozsgay Imre szövetségének tekinthető akadémiai elnök a szeptember 12-i plénumon szóba hozta az ügyet. Berend szerint a Nagy Imre-dokumentumok manipuláltak, és azt valószínűsítette, hogy a téma egyfajta adu Grószék kezében a Nagy Imrét „*zászlónak*” és „*irányjelzésnek*” tekintő reformszárnyal szemben. A történészprofesszor úgy vélte, ezzel a manőverrel Grósz és köre „*öngyilkos*” politikát folytat, és azt javasolta: a Nagy Imre-kérdést „*messzemenően ki kell kapcsolni a választásokig terjedő egész időszakban*”.⁸⁷ Grósz Károly sem finomkodott. Visszautasította, hogy „*sandásággal*” vádol-

83 = = Az MSZMP KB 1989. szeptember 1-i ülésének jegyzőkönyve. Közli: MSZMP KB, 1993: 1515–1518.

84 = = Kiss–Pap, 2017: 152.

85 = = Széchenyi Ágnes: Politikai plasztikbombának szánták. Nyers Rezső a Nagy Imre-iratokról. *Magyar Hírlap*, 1993. március 5. 8.

86 = = Uo.

87 = = Berend T. Iván felszólalása az MSZMP KB 1989. szeptember 12-i ülésén. Közli: MSZMP KB, 1993: 1627–1628.

ják.⁸⁸ Az is kiszakadt belőle, hogy „*bár lenne kinek törlesztenem*”, ebben az ügyben nem arról van szó, hogy ő törleszteni akarna. A főtitkár úgy fogalmazott, nehezen tud megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy „*Őnök közül sokan csak a féligazságokat szeretik, lehetőleg azokat a féligazságokat, amelyek saját koncepciójukat igazolják*”. Grósz ugyanakkor azt is fontosnak tartotta hozzátenni, hogy az előkerült dokumentumok Nagy Imre „*reformer* értékeiből” nem vonnak le semmit.⁸⁹ Lényegében ezek voltak Grósz utolsó szavai Nagy Imréről főtitkári minőségében. A későbbiekben már nem aktív politikusként nyilatkozott Nagy Imréről.

= = Grósz Károly mint Kádár Nagy Imre-vallomásainak „médiума”

„*A Nagy Imre-ügyet Kádár életében, az ismert okok miatt, nem lehetett előszedni, hallgatni kellett róla*”⁹⁰ – emlékezett 1994-ben Grósz Károly. Kádár János még közvetlen környezetében sem engedte, hogy felhozzák a témát. Németh Miklós későbbi miniszterelnök fiatal apparatcsikként a pártközpontban gyakran tanúja volt, hogy esténként Kádár János beült Óvári Miklós és Havasi Ferenc KB-titkárok szobájába kötetlenül beszélgetni. „*Sok mindenről esett szó ilyenkor, de főleg Óvári makacsul vissza-visszatért 1956 témájára. Kádár azonban minden ilyen alkalommal felállt, azt morogta, hogy biztos megjött már a kocsis feleségével, és távozott.*”⁹¹ Egyszer Havasi is megpróbálta felhozni a témát, Kádár ekkor is sebtében távozott, majd nem heti kétszer, hanem csak havi egy alkalommal nézett be a KB-titkárokhoz. Egyszer Óvári Miklós az ifjú Némethet is kapacitálta, hogy vesse fel a témát az „Öregnek”, mert ha Kádár ezekről soha nem beszél, akkor a „*sírba fogja vinni*”, ezért minél több mindent ki kellene belőle szedni. Németh Miklós összegyűjtötte a bátorságát, de végére sem ért a kérdésének, amikor Kádár felállt („*Megjött Mariska néni*”), és elment.⁹² „*Nagy Imre tragédiája az én személyes tragédiám is*” – mondta Kádár János 1989 tavaszán Kanyó András újságírónak.⁹³ A beszélgetésben Kádár a Nagy Imre-ügy tekintetében érdemi részletekbe nem ment bele. Kanyó úgy emlékezett, hogy „*láthatóan nagyon nyomta*” az öreg főtitkár lelkiismeretét a kivégzett kormányfő végzete.⁹⁴ Aczél György szintén úgy látta, hogy Kádár Jánosnak büntudata volt Nagy Imre miatt; a lelki-

88 = = Riba András úgy véli, „*Grósz Károly metsző határozottsággal fogalmazva zárt le az ügyet*”. Szekér–Riba, 2014: 110.

89 = = Grósz Károly felszólalása az MSZMP KB 1989. szeptember 12-i ülésén. Közli: MSZMP KB, 1993: 1627–1660.

90 = = Kurcz Béla: A baloldali erők csak téli álmukat alusszák. Egy „félretett” számvetés Grósz Károssal. *Magyar Nemzet*, 1996. január 20. 12.

91 = = Oplatka, 2014: 154.

92 = = Uo. 156.

93 = = Kádár, 1989: 137.

94 = = Kanyó, 2016: 404.

ismeret-furdalás – ahogy Aczél fogalmaz – „*az örület szélére*” sodorta.⁹⁵ Mindezeket túl nagyon keveset tudunk arról, hogy Kádár élete végén mit gondolt a Nagy Imre-kérdésről. Grósz Károlynak több alkalommal is beszélt Nagy Imréről.

Nem állíthatjuk, hogy Grósz hiteles, pártatlan szem- és fültanú lett volna, de mégis úgy gondoljuk, fontos információforrás, amikor életút-interjúiban a halálra készülő Kádár gondolatait idézte fel. Nem biztos, hogy Kádár János pontosan azt mondta Grósz Károlynak, amit az utolsó főtitkár később állított, de nem is várható el, hogy Grósz pontosan idézze fel a több éve elhangzott szavakat.

Ami viszont tény, hogy Grósz Károly több nyilatkozatban is beszélt arról, hogy Kádár bizalmasan miket mondott neki Nagy Imréről. Ezek közül leginkább a Vitézy László filmrendezőnek adott – publikálatlan – életútinterjú-részletek érdekesek a figyelmünkre. Nézzük az első gondolatsort: „*Talán jelzi Kádár viszonyát Nagy Imréhez, nagyon nem szerette, mint embert. Mert nekem egyszer azt magyarázta el, hogy őt becsapta Nagy Imre, amikor Kádár letartóztatása volt Rákosiék alatt, akkor a Politikai Bizottság Kádár ügyét megtárgyalta. Az előterjesztő a Politikai Bizottsági ülésen Nagy Imre volt, mint az Adminisztratív Osztálynak a vezetője. Az ülés előtt Kádár – még aznap reggel – beszélgetett Nagy Imrével. És Nagy Imre megnyugtatta, hogy hát persze le kell most már ezt az ügyet zárni, de hát ő egy olyan előterjesztést tesz a testületnek, amelyet egy ilyen pártelmarasztalással [le lehet zárni], tehát magyarul pártbüntetésnek felel meg. Közben Kádár, aki főtitkár-helyettes volt, akkor ott ült az ülésen és azt tapasztalta, hogy Nagy Imre pedig szigorú bírósági felelősségrevonást kezdeményezett a Politikai Bizottság ülésén. Mikor az ülésnek vége volt, akkor – Kádár nekem elmesélte – odament Nagy Imréhez és megkérdezte, hogy mondd hát miért csináltad ezt? Hát reggel beszélünk és hát nem ezt mondtad és az ülésen pedig mást terjesztettél elő és akkor mondta neki Nagy Imre, hogy János ezzel akarok neked törleszteni mindazért a bosszúságért, amit nekem okoztál.*

– *De milyen bosszúságot okozott?*

– *Na most hát ugye ez az, amit én, ugyanúgy ahogy most maga visszakérdez, én rögtön megkérdeztem, hogy milyen bosszúságot? Kádár ezt kikerülte, azt mondta, hogy volt köztük több személyi kérdésben vita korábban.*”⁹⁶

Amint azt Rainer M. János bizonyította,⁹⁷ ez így egész biztosan nem történt meg. Elég csak annyit mondani, hogy amikor a PB döntést hozott Kádár ügyéről, akkor ő már letartóztatásban volt, vagyis a sorsáról döntő ülés előtt nem beszélhetett Nagy Imrével. Vagy Kádár János emlékezhetett tévesen, vagy Grósz artikulálhatta

95 == Aczél, 2001: 15.

96 == Vitézy, 1992: 68–69.

97 == Grósz 1994-ben a fentiekhez hasonlóan mesélte el a Kádár letartóztatásáról szóló történetet. Lásd: Juszti László: Körséta géppisztollyal, rendőr kutyával. Exkluzív interjú Grósz Károllyal. 168 Óra, 1994. október 4. 30–32. Rainer M. János a lap következő számában megjelent olvasói levelében tételesen cáfolta Grósz szavait: 168 Óra, 1994. október 11. 33.

Kádár szavait pontatlanul, vagy akár mindkettő; annyiban a forrás mégis tanulságos, hogy meggyőző erővel illusztrálja, Kádár Jánosban – a nyilvánvaló büntudat mellett, de azzal akár konkurálva is – komoly indulat bujkált Nagy Imrével szemben. Grósz tolmácsolásában azt tudhatjuk meg, hogy az öreg politikusban még 1989-ben is mélyen élt az ellenszenv a halott miniszterelnök iránt.

Ha hinni lehet Grósznak, ő egyenesen rákérdezett Kádárnál a Nagy Imre-ítélet megszületésére: „*És én ezt forsztróztam, hogy hát miért kellett ideáig eljutni [ti. Nagy Imre kivégzéséig]. Hát én úgy tudom, hogy a Hruscsovék nem akarták, hogy ilyen szigorú ítélet szülessék, vagy legalábbis nem tanácsolták. És akkor erre azt mondta, hogy nézze, lehet, hogy maga ezt nem fogja megérteni, de akkor a szovjet vezetés Rákosit mindenképpen vissza akarta hozni, és mi ott az ellenforradalom okaiként ugye nemcsak Nagy Imréeket, hanem Rákosiékat is ugye feltüntettük. És én azt mondtam a szovjet vezetőknek, azt mondtam Hruscsovának is, hogy ha Nagy Imrét kivégeztük és Rákosit visszahozzák, a Rákosit is ki kell végezni. Mert az nem lehet, hogy csak egy halálos ítélet szülessen, amikor ez is az események egyik meghatározó oka volt.*

– *Mégis csak egy ítélet született.*

– *Na jó, de erre azt mondta Kádár, hogy ezért nem hozták vissza Rákosit. Mondtam, hogy miért félt maga? Én rákérdeztem: miért félt Rákositól? Hiszen Rákosi akkor már politikailag nem volt tényező. Azt mondja, hogy nem jól látja maga. Ezt mondta nekem: a párton belül olyan volt az állapot, hogy Rákosi visszatérte megosztotta volna, tehát én mindent elkövettem, hogy Rákosi visszatérését megakadályozzam. A másik indok, amit Kádár nekem megismételt és ezt mondta el a KB ülésen is azon a bizonyos beszédében, az az volt, hogy Nagy Imre nem volt hajlandó lemondani a miniszterelnökségről. Az ENSZ [...] feltétele volt, hogy egy országnak csak egy miniszterelnöke lehet. Tehát vagy Nagy Imre vagy Kádár. Akkor ugye Kádár volt a miniszterelnök. És ő állandóan azt üzenté Nagy Imrének, hogy írja alá a lemondópapírt a miniszterelnökségről [...]. Tehát ő azt mondta, hogy két miniszterelnök nem lehet. Az ország nemzetközi elismertségének feltétele volt, hogy egy miniszterelnök legyen, nem volt más választása.*

– *Tehát neki nem volt más választása mint Nagy Imre felakasztása...*

– *Ő nem így fogalmazott, hanem eltávolítása.”⁹⁸*

Grósz Károly máshol úgy fogalmazott, hogy Nagy Imre és Rákosi ügyének ilyen értelmű összekapcsolása Kádár részéről „*elővágás*”⁹⁹ volt, vagyis Nagy Imre kivégeztetésével lényegében képes volt távol tartani Rákosit. Aczél György emlékirat-fogalmazványában arról beszél, hogy „*Kádárnak személyes történelmi szerepe, sőt mondjuk úgy: győzelme, hogy megakadályozta Rákosi Máttyás visszatérését*”.¹⁰⁰

Grósz Károly először 1988-ban, már főtitkárként tett fel kérdéseket Nagy Imréről Kádárnak, aki neki nem hivatkozhatott arra, hogy megjött a koci Mariska néni-

98 == Vitézy, 1992: 70–71.

99 == Szegő, 2003: 288.

100 == Aczél, 2001: 21.

vel, és mennie kell. A miniszterelnök-pártfőtitkár amerikai útja előtt, a felkészülés részeként kérdezte Kádárt a Nagy Imre-perről. Az MSZMP elnöke röviden válaszolt, érezhetően nem akar bővebben belemenni a témába.¹⁰¹ Jó fél évvel később viszont már ő maga tért vissza a kérdésre: „Sokat beszélgettünk akkoriban éjszakánként. Amikor dolgozott, akkor bent a pártszékházban, utána meg a lakásán. Egyszer Nagy Imrével kapcsolatban fölvettem neki a kérdést, igaz-e, hogy a szovjetek szorgalmazták a kivégzést. S akkor Kádár kategorikusan azt mondta: nem igaz, ez csak szóbeszéd.”¹⁰² E beszélgetéseken hangozhatott el mindaz, amit Grósz a későbbiekben Vitézy Lászlónak elmondott. Egy 1994-es interjúban, amikor a Kádárral való bizalmas szóváltásokról kérdezték Grósz Károlyt, felelevenítette, hogy Kádár a megtorlások időszakáról a következőképpen fogalmazott: „Nagy teret engedtünk a szenvedélyeinknek.”¹⁰³

A rendszerváltozás után, az 1990-es években Grósz Károly nyugdíjasként élte mindennapjait. Számos interjút adott, amelyek során mindenre, így a Kádárról és Nagy Imréről kapott kérdésekre is készséggel válaszolt. A láthatatlan ellenséggel, Nagy Imrével tovább folytatta a Don Quijote-i szélmalomharcot. Interjúiban morális alapról bírálta, egyfajta inkvizítori kitartással üldözte a mártír miniszterelnököt (Nagy Imre az NKVD-ügynöke, a szovjet titkosszolgálat megbízható embere, az 1950-es években Rákosi hűséges kiszolgálója). Azt a fajta morális érvet, hogy Nagy Imre az életét adta az általa képviselt ügyért, a politikától visszavonult Grósz Károly nem volt hajlandó számításba venni. Ami persze, ha jól belegondolunk, nem meglepő, hiszen az az „ügy” nem Grósz ügye volt. Grósz Károly Nagy Imrére vonatkozó szövegeinek alapján az utolsó pártfőtitkár mintha azt várta volna el Nagy Imrétől, amit ő maga is tett: a szovjet csapatok 1956. november 4-i megérkezésével egy időben a legitim kormányfőnek meg kellett volna éreznie az úgynevezett történelmi „időt”. Azt már csakis az utókor bölcsességével és egyben hosszú távú reményével mondhatjuk: a történelmi idővel Nagy Imre maradt harmóniában.

101 = = Juszt László: Körséta géppisztollyal, rendőrakutyával. Exkluzív interjú Grósz Károlylyal. *168 Óra*, 1994. október 4. 30–32.

102 = = Kurcz Béla: A baloldali erők csak téli álmukat alusszák. Egy „félretett” számvetés Grósz Károlylyal. *Magyar Nemzet*, 1996. január 20. 12.

103 = = Franka Tibor: Az utolsó első ember. Grósz Károly nem ezt várta I. *Új Magyarország*, 1994. augusztus 25. 12.

=== Levéltári források ===

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M-KS 288-4. Az MSZMP KB iratai

M-KS 288-5. Az MSZMP PB iratai

M-KS 288-22. Az MSZMP KB Agitációs és Propagandaosztályának iratai

M-KS 288-62. Az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottsága iratai

XX-5-h Legfelsőbb Bíróság, vizsgaminősített büntető TŰK iratok

=== Nyomtatásban megjelent források ===

MSZMP KB, 1993

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei.

1–2. kötet. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

=== Hivatkozott irodalom ===

Aczél, 1999

Aczél György: Egy Kádár-portré töredékei. Szerkesztette: Révész Sándor. *Beszélő*,

10. sz. 101–129.

Aczél, 2001

Aczél György: Közelkép Kádárról. Életút vázlat Aczél György hagyatékából.

In: *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életútról.*

Szerkesztette: Rácz Árpád. Budapest, Rubicon–Aquila.

Földvári, 2011

Földvári Rudolf: *Tiszta vizet a pohárba. Életútinterjú.* Budapest, Nagy Imre

Alapítvány.

Grósz, 1987

Beszélgetés a Sorshelyzetek című rádióműsorban – 1986. szeptember 8. [Mester Ákos

interjúja.] In: Grósz Károly: *Szocializmus és korszerűség. Nemzeti és történelmi*

felelősség. Budapest, Kossuth. 123–170.

Horváth–Pahirya, 2012

Horváth Miklós – Olekszandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba.*

Magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956. Budapest, Argumentum.

Kalmár, 2018

Kalmár Melinda: Nagy Imre és Kádár János. A politikai ellenállás és együttműködés paradoxonjai. *Korunk*, 2. sz. 97–104.

Kádár, 1989

Kádár János: *Végakarát. Kanyó András interjúja*. Budapest, Hírlapkiadó Vállalat.

Kahler – M. Kiss – Riba, 2019

Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor – Riba András: *A snagovi tükör. Ecsetvonások a politikus pályaképehez*. Budapest, Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány.

Kanyó, 2016

Kanyó András: *Egy kirúgott hírszerző emlékei*. Budapest, Ad Librum.

Kende, 1999

Kende Péter: 1988. *Beszélő*, 9. sz. 53–61.

Kenedi, 1996

Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23. – március 15. – június 16. a Kádár-korszakban*. Második kötet. Budapest, Magvető.

Kis, 2018

Kis József: *Grósz Károly ötvenhatja*. https://mnl.gov.hu/mnl/bazml/hirek/grosz_karoly_otvenhatja (utolsó letöltés: 2020. november 1.).

Kiss–Pap, 2017

Kiss Dávid – Pap Zsolt: *A Munkásörség. Interjúkönyv*. Budapest, Szépművészeti Athenaeum.

Koncz, 1999

Koncz Lajos: Adalékok Kis János tanulmányához. *Beszélő*, 11. sz. 122–124.

Molnár, 2009

Molnár Adrienn: 89:56. *Ötvenhatosok a rendszerváltásról. Az Oral History Archívum életútinterjúiból Nagy Piroska 1988–89-es fényképeivel*. Budapest, 1956-os Intézet.

Oplatka, 2014

Oplatka András: *Németh Miklós. „Mert ez az ország érdeke.” Rendszerváltás a kormányfő szemével*. Budapest, Helikon.

Pető, 2020

Pető Andrea: *Árnyékban. Rajk Júlia élete*. Budapest, Jaffa.

Rainer M., 1996

Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz*. Első kötet. 1896–1953.
Budapest, 1956-os Intézet.

Rainer M., 1999

Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz*. Második kötet. 1953–1958.
Budapest, 1956-os Intézet.

Rainer M., 2012

Rainer M. János: Temetés(ek), 1989. In: *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések, VI*. Szerkesztette: Sipos Levente. Budapest, Nagy Imre Alapítvány. 17–30.

Riba 2019

Riba András: Az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottsága. Adalékok a kései pártállam hatalomtechnikájának tanulmányozásához. In: *Az állampárt biztonsága. Tanulmányok a belügy és a kommunista párt kapcsolatrendszeréről*. Szerkesztette: Horváth Zsolt – Kiss Réka – Simon István. Budapest, NEB.

Ripp, 2003

Ripp Zoltán: Az MSZMP és a Földvári-ügy. In: *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések, II. Miskolc és Északkelet-Magyarország 1956-ban*. Szerkesztette: Á. Varga László. Nagy Imre Alapítvány. 253–270.

Szakolczai, 2003a

Szakolczai Attila: A borsodi első titkár a miskolci forradalomban. In: *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések, II. Miskolc és Északkelet-Magyarország 1956-ban*. Szerkesztette: Á. Varga László. Nagy Imre Alapítvány. 227–252.

Szakolczai, 2003b

Szakolczai Attila: Borsod-Abaúj-Zemplén megye. In: *A vidék forradalma*. I. kötet. Szerkesztette: Szakolczai Attila – A. Varga László. Budapest, 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára. 121–198.

Szegő, 2003

Szegő András: Grósz Károly. Ki ideköp, ki megsüvegel. In: Szegő András: *Magánybeszélgetések*. Budapest, Park. 281–299.

Szekér–Riba, 2014

Szekér Nóra – Riba András: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói.* Lakitelek, Antológia.

Szereda–Sztikalin (szerk.), 1993

Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából.

Szerkesztette: Vjacseszlav Szereda – Alekszandr Sztikalin. Budapest, Móra.

Thürmer, 2009

Thürmer Gyula: *Az elsikkasztott ország.* Budapest, Korona.

=== Internetes források ===

MTI Hírchívum, 1988–2005

Keresőfelület: <http://archiv1988-2005.mti.hu/Pages/HirSearch.aspx> (utolsó letöltés: 2020. november 5.).

Grósz a Munkásőrségnél, 1988

Grósz Károly látogatása a Munkásőrségnél, 1988. június 12-én. Videófelvétel a pártfőtitkár miniszterelnök megérkezéséről: https://www.youtube.com/watch?v=gpvz_aZaKW0&feature=youtu.be (utolsó letöltés: 2020. november 5.).

=== Interjúk ===

Bokor, 1995

Bokor Péter életútinterjúja Grósz Károllyal, kézirat. (Grósz Károly hagyatéka – Grósz Tamás magángyűjteménye.)

Grósz, 1981

Grósz Károly, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei első titkár rádióinterjúja; hangfelvétel. (Grósz Károly hagyatéka – Grósz Tamás magángyűjteménye.)

Vitézy, 1992

Vitézy László életút-interjúja Grósz Károllyal, kézirat. (A kéziratot Tőkés Rudolf és Révész Béla bocsátotta a szerző rendelkezésére.)

=== A szerző által készített interjúk ===

Bartus, 2020

Bartus László, online interjú, 2020. február 24–26.

Földvári, 2020

Földvári Rudolf, telefonos interjú, 2020. március 4. és október 20.

Franka, 2020

Franka Tibor, telefonos interjú, 2020. május 26.

Juszt, 2020

Juszt László, telefonos interjú, 2020. február 17.

==== Sajtó ====

168 Óra, 1994

Heti Válasz, 2009

Hócipő, 1992

Köztársaság, 1992

Magyar Hírlap, 1993

Magyar Nemzet, 1990–1996

Népszabadság, 1986–1993

Új Magyarország, 1994

Kulcsszavak

=====

1956, Magyar Szocialista Munkáspárt, történeti emlékezet

/ “...He’s Still at Us” /

Károly Grósz and Imre Nagy

Károly Grósz “believed” in Imre Nagy in October 1956. From the second half of the 1980s until his death, however, he became a fierce critic of Imre Nagy – who had been dead for more than three decades. Grósz wanted to play the not-so-grateful historical role that he would expose the sins of the late prime minister who had undertaken martyrdom.

Grósz’s communication differed markedly from the temperament of the communist characters of the late Kádár era; he could speak more freely, untinged by ideological shackles. He also spoke honestly about the phenomena of the past in his recollection interviews in the 1990s. There is little anger or rage behind his words. There is one exception: Imre Nagy. He could not forgive him, he could not “let him go” – when it came to him, Grósz, the suggestive communicator, could not get rid of his demons. In his remarks on the Imre Nagy case, the panels of spiritual frustration can be painfully identified; the pragmatic politician, the impassively arguing communicator, will be dominated by his negative feelings.

In this article, we seek to examine the diverse interrelationships of this particular spiritual and political phenomenon.
